

Stromingen in de Hedendaagse Wijsbegeerte (Braeckman 2010)

Beknopte samenvatting door Michiel Rollier

DEEL 1: PROBLEEMSTELLINGEN EN ACHTERGRONDEN

HOOFDSTUK 1: MODERNITEIT EN POSTMODERNITEIT

Kritiek op de moderniteit in het postmodernismedebat.

§1. De context van de controverse

1) Situering

Postmodernismedebat wordt niet enkel in de filosofie gevoerd (literatuur, kunst)

Eigenschappen: $\left\{ \begin{array}{l} - \text{doorbreken van genreonderscheiden} \\ - \text{functie} \rightarrow \text{fictie} \\ - \text{conglomeraat van heterogene stijlen (} \sim \text{jeugdculturen)} \end{array} \right.$

Zeer fel debat met een nieuw wereldbeeld als gevolg: ontgoocheling en heterogeniteit.

2) Enige begripsverheldering

‘Moderniteit’ = historische tijd > 16^e eeuw (°wetenschap, Aufklärung ...)

‘Modernisme’ = literair-artistieke stroming 1890-1930: maatschappelijke relevante artistieke avant-garde.

Postmodernisme $\neq$ † modernisme

Kenmerken postmodernisme volgens Ihab Hassan:

$\left\{ \begin{array}{l} 1) \text{ doorbreken van de canon} \\ 2) \text{ klemtoon op meerzinnigheid} \\ 3) \text{ omkering van de waarden} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} 4) \text{ doorbreken van de genregrenzen} \\ 5) \text{ aandacht voor het niet-representeerbare} \\ 6) \text{ assemblage, montage, collage} \end{array} \right.$

→ postmodernisme = voortzetten van het modernisme als ‘creatieve negatie van het bestaande’

§2. Habermas & Lyotard: moderniteit, een (on)voltooid project

1) De positie van Lyotard (1924-1998)

Intellectuele herpositionering

a) *Een nieuwe legitimatie van weten en handelen*

La condition postmoderne (1979):

Grote verhalen zijn...

- Ongeloofwaardig (~ WOII)
- Achterhaald: pragmatische motieven > vooruitgang
- Onhoudbaar: Grote verhalen zijn intrinsiek totalitair

Postmodern ‘weten’ wordt gelegitimeerd door **paralogie** (~ schaakspel):

Heersende orde → tegenzetten (*des coups*) → eventueel °iets nieuws (performantie)

b) *Le différend*

Elke ordening (inclusief grote verhalen) brengt *différends* met zich mee:

“In onderscheid met een geding (*un litige*) is een geschil (*un différend*) een conflict tussen minstens twee partijen waarover niet behoorlijk geoordeeld kan worden, bij gebrek aan een regel die toepasbaar is op beide argumentaties. Dat de ene positie legitiem is, betekent niet dat de andere dat niet zou zijn.” (*Le différend*, p. 9)

Moderniteit dekt de geschillen toe door het ideaal als realiseerbaar/gerealiseerd voor te stellen

→ Totaliserend karakter vd moderniteit zit in de (aangesloten) taal vervat.

→ *L'autre* wordt uitgesloten (Levinas)

→ φ moet *témoigner du différend*

Dialectiek van de Verlichting = omslag van de emancipatorische ratio in haar tegendeel

⇔ *Verdinglichung* (Lukács) slaat terug op de mens zelf

Habermas: postmoderniteit (incl. Horkheimer & Adorno) is neoconservatief

2) [De positie van Habermas \(°1929\)](#)

Theorie des kommunikativen Handelns: “Moderniteit niet dood, maar onvoltooid”

a) *Een nieuw rationaliteitsmodel*

Onderscheid in types sociaal handelen:

Doelrationeel = instrumenteel/strategisch handelen

Communicatief handelen (°*Verständigung*)

Spreeken = handelen (Austin & Searle):

Locutionair/propositioneel “wat gezegd wordt”

Illocutionair “wat bedoeld wordt”

Iets beweren = geldigheidsaanspraak doen:

- 1) correct (*waarheid*)
- 2) gerechtigd (*normatieve juistheid*)
- 3) oprecht (*waarachtigheid*)

Drievoudig belang hiervan:

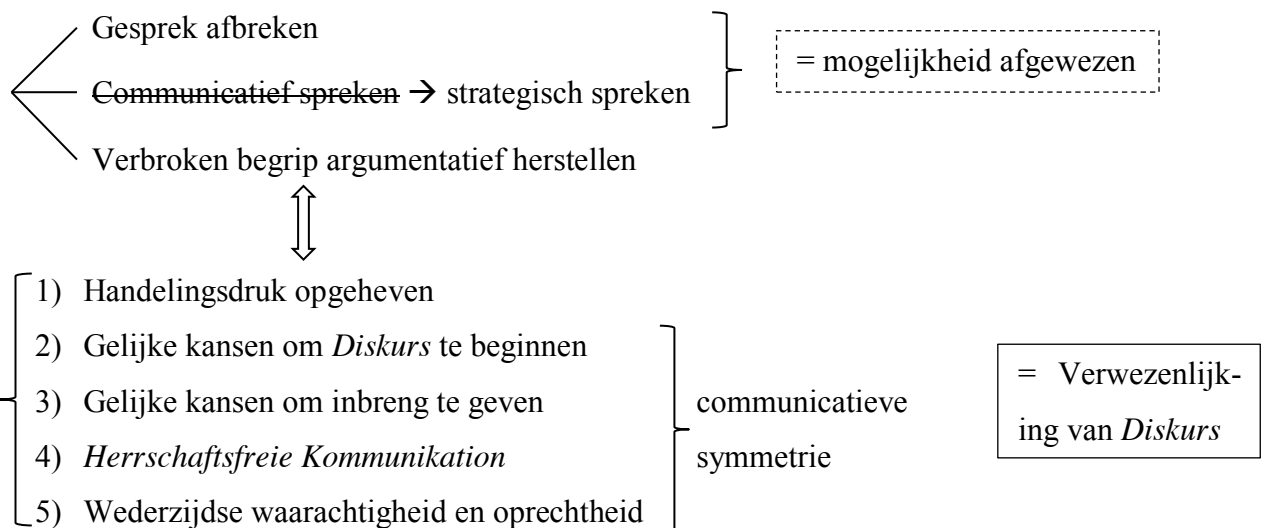
- 1) Interageren met de drievoudige geldigheidsaanspraak (vide supra)
- 2) Spreken = redenen-kunnen-geven
- 3) Universeel karakter van dit type spreken

b) *Een discussie-ethiek* (Diskursethiek)

Bij het in-vraag-stellen van een van de geldigheidsaanspraken:

- 1) Illocutionaire staat centraal
 - 2) Argumentatie vereist
- = mogelijkheid tot °*Diskurs*

Dit kan leiden tot: (meerdere opties)

Dit type ideale discussie leidt tot een consensus van de waarheid.

Zulk een consensus over de praktijk leidt tot een consensustheorie van de ethiek, of korter: een *Diskursethiek*, welke bepaalt wat als ethisch juist geldt.

= Immanente (niet transcendente - ME) collectieve (niet individuele - MT) norm

c) *Een kritische diagnose van de moderne samenleving*

Het moderniseringsproces = uitsplitsing & verzelfstandiging van handelings- en betekenissferen

Hierin: het sociale handelen...

- 1) neemt afstand van de traditie & gezagsverhoudingen
- 2) stelt eigen handelsnormen op, onderworpen aan kritiek
- 3) bouwt zich consequent op volgens die normen

Bijkomende differentiatie:

Ontkoppeling van...
 'systeem' = structuren die *materiële* reproductie verzorgen
 'leefwereld' = structuren die *symbolische** reproductie verzorgen

*Symbolische reproductie = (1) cultuur, (2) maatschappij & (3) sociaal individu

Grootste onderscheid: systeem = doelrationeel ⇔ leefwereld = communicatief¹

Economie & politiek zijn ontkoppeld van de leefwereld en komen geautomatiseerd tot stand. Het betreft een operationele, géén structurele onafhankelijkheid. Een systeem vooronderstelt immers de structuren van de leefwereld.

⇒ Moderniteit = kolonisering van de leefwereld (burgers worden consumenten/cliënten)

Dit is foute modernisering. Goede modernisering is de leefwereld het systeem laten normeren, in plaats van omgekeerd, zoals nu gebeurt. (*“fuck the system”*)

⇒ A.d.h.v. het populariseren van deskundigenculturen.

⇒ Niet *het kind met het badwater weggooien* (↔ Lyotard e.a.)

§3. Historisch-kritische bedenkingen

1) Het beeld van de Verlichting

Kenmerken van de Verlichting zijn niet eenduidig. Panajotis Kondylis (1943-1998) ziet de ‘rehabilitatie van de zinnelijkheid’ als het meest voorname kenmerk.

Probleem: *welk* project van *welke* verlichting bekritiseert het postmodernisme?

2) De moderniteit als conditie

Volgens Weber de moderniteit onze onvermijdelijke conditie geworden. Moderniteit kent de logica van ontbinding: desintegratie maar ook bevrijding. Hierin past ook het postmodernisme. In het postmodernisme moeten de grote ideologieën hun belofte om (1) niet in te leveren op de individuele vrijheid en (2) evenmin op de cohesie van de samenleving, opgeven = dood van de grote verhalen.

HOOFSTUK 2: DE ‘LINGUISTIC TURN’

Taalfilosofie is het centrale paradigma van de hedendaagse wijsbegeerte.

§1. Van de ‘moderne wending naar het subject’ tot de *Linguistic Turn*

Drie grote historische ‘wendingen’ in de moderne filosofie:

1) Descartes: de wending naar het subject

Oorsprong en fundament van de kennis situeert men in het autonoom cogito.

Deze autonomisering is typerend voor de aanbrekende (wetenschappelijke) moderne tijd.

¹ Zie H1 §1 2) a)

oorsprong & fundament...	buiten (ME)	binnen (MT)
van... wetenschap	historische autoriteit	experimenteel onderzoek
religie	leergezag, rituelen ...	innerlijke overtuiging
economie	grond	arbeid
politiek	natuurlijk-goddelijke orde	soeverein (individueel)
kunst	religie, natuur, muze	genie
moraal	goddelijke geboden	rede & geweten

Hier ontstaat wat wij de moderne subjectiviteit noemen. Daarvoor was dit een ‘op zichzelf inhoudsloos en passief snijpunt van externe verhoudingen’.

Zingeving wordt een probleem. Het subject wordt gefragmenteerd.

2) [Kant: transcendentale herformulering van de subjectiviteitsfilosofie](#)

“Hoe moeten menselijke kenvermogens uitgerust zijn opdat wetenschap mogelijk zou zijn?”

- ⇒ De wereld die we kennen is het product van onze eigen kenvermogens.
- ⇒ Objectief wordt geconstitueerd door het transcendentale subject.

3) [De linguistic turn](#)

De *linguistic turn* (< Richard Rorty, 1967) bestaat erin dat subject en wereld elkaar niet langer primair raken in het denken (*mirror of nature*; Descartes en Kant), maar in de taal.

Later: “taal is *constitutief* voor de werkelijkheid”. Gevolgen:

- (1) We verhouden ons enkel tot betekenissen
 - ⇒ taal als positum bestuderen om menswetenschappen uit te bouwen
- 2) Betekenissen worden gegenereerd door taal
 - ⇒ taal is collectief: decentrering van het subject

[§2. Ludwig Wittgenstein \(1889-1951\)](#)

1) [Tractatus Logico-Philosophicus \(1921\): *Meaning is reference*](#)

Erkenning van het onkenbare (~ Kant): ϕ^e problemen = het onzegbare proberen zeggen.

Wereldbeeld gebaseerd op Russells ‘logisch atomisme’:

Taal < Uitspraken < Logische proposities < Atomaire proposities = “Mirror of Nature”

Proposities zijn relaties tussen namen

Overeenstemming = °betekenis

Werkelijkheid = dingen, benoemd door *namen* + standen van zaken, benoemd door *proposities*

i.e. *picture theory of meaning*: { 1) elke propositie heeft een logische vorm...
2) die een mogelijke situatie afbeeldt in de werkelijkheid
3) deze situatie is een feit/fantasie → propositie is waar/vals

Resultaat: drie mogelijkheden { Zinvol empirische uitspraken
Onzin ander taalgebruik (religie, ethiek ...)
Zinloos logische structuren: tautologieën & contradicties

“Waarover men niet spreken kan, daarover moet men zwijgen”, maar er bestaat wel *nuttige onzin*. Men moet enkel erkennen dat er over bijvoorbeeld waardenkwesties geen wetenschappelijk oordeel geveld kan en mag worden.

Deze discussie rond waarden is erg belangrijk m.b.t. de opkomst van de wetenschap. 3 visies:

- 1) De Wiener Kreis (Vienna Circle, 1925-1936) radicaliseert de *Tractatus*: de wetenschap zal uiteindelijk oplossingen aanreiken voor waardenkwesties.
- 2) Max Weber (1864-1920) ziet wetenschap steeds tweedelig waardengebonden
 - a. *Wertbeziehung*: men bestudeert wat men belangrijk vindt
 - b. Wetenschap heeft een maatschappelijke plaats

MAAR de wetenschapper mag zich niet bemoeien met de waarden, enkel feiten aangeven (dit is exact tegenovergesteld aan de gedachten uit de *Kathederwertung*)

- 3) Max Horkheimer (1895-1973) en zijn *Frankfurter Schule* pleiten voor kritisch maatschappelijk engagement van de wetenschapper in functie van emancipatie

2) Philosophische Untersuchungen (1953): *Meaning is use*

Wittgensteins *Linguistic Turn* ontplooit zich maximaal.

Tegen ideeën uit *Tractatus*: { 1) Taal mag enkel de werkelijkheid beschrijven
2) betekenis is realiteit afbeelden

∅ moet nog steeds de grenzen van de taal aangeven, maar nu door empirische taalbeschrijving

Taal is een instrument dat binnen bepaalde contexten betekenis krijgt (*meaning is use*). Zulk contextafhankelijk taalgebruik noemt Wittgenstein een taalspel (*Sprachspiel*), d.w.z.:

- 1) Taal is een activiteit
- 2) Taal kent spelregels
- 3) Taal is heterogeen: er is geen ‘fundamentele taal’. WEL: familiegelekenissen

Taalspel ∈ [sociaal geheel van activiteiten en praktijken = levensvorm (*Lebensform*)]

3) Het pragmatisme

“Kennis & moraal zijn instrumenten die we hanteren om ons in het leven te oriënteren.”

Eerste Amerikaanse stroming met namen als William James (1842-1910), Richard Rorty (°1931), John Dewey (1859-1952), Charles Sanders Peirce (1839-1914) en G.H. Mead (1863-1931)

- Denken is *problem-solving*, wat een specifiek contextuele kennis (dus kennis van de *Lebensform*) veronderstelt.
- Geldigheid van kennis/moraliteit ligt in de effectiviteit ervan (⇔ Kants)

Hoe is het pragmatisme relevant voor de hedendaagse wijsbegeerte (en dus deze cursus)?

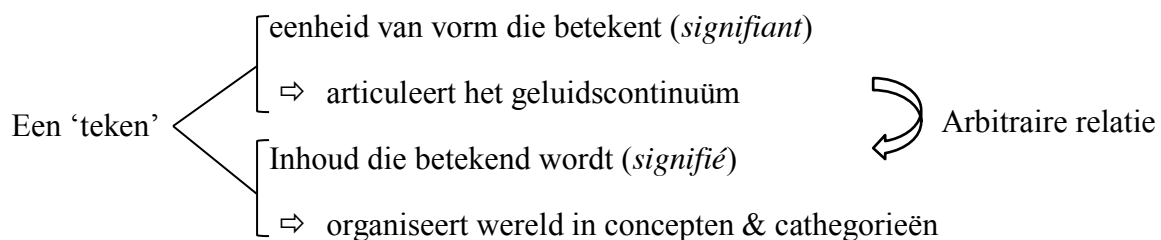
- 1) Tendens van de de-fundering
- 2) Contextualisering van denken/handelen (~ *linguistic turn*)
- 3) Pragmatisch succes voor de linguïstische analyse

§3. Saussure en het structuralisme

1) Cours de linguistique générale (1916)

Hierin verwoordt Ferdinand de Saussure (1857-1913) twee centrale inzichten:

- 1) Het arbitraire karakter van het teken
- 2) Taal als een op zich staand systeem van elementen of waarden die differentieel bepaald zijn

Er is dus sprake van een dubbel arbitrair karakter van de taal:

- 1) tussen *signifiant* en *signifié*
- 2) de interne organisatie van de set *signifiant*'s en *signifié*'s (differentieel bepaald)

Betekenis ontstaat in *verschil* (relationele identiteit) en *conventie* (arbitrair karakter). Dat laatste kan historisch onderzocht worden in een zgn. *diachronische* studie. Wil men echter het systeem van tekenrelaties bestuderen, dan beschouwt men de taal als buitentijdelijk element in een zgn. *synchronische* studie. Hiermee hangt ook het onderscheid *parole-langue* samen: taal als praktijk resp. taal als systeem.

N.B. de referentiële dimensie van de taal valt buiten het gezichtsveld van de linguïstiek!

Linguïstiek ∈ semiologie/algemene tekenleer

- 1) individueel denken/handelen wordt (on)bewust bepaald door collectieve tekensystemen
- 2) betekenis ≠ buitentalige referentie (zoals Wittgenstein I beweert)

‘Structureel verklaren’ is dan de (individuele) praktijk (*parole*) een plaats geven in het onderliggend (collectieve) systeem (*langue*) waardoor het bepaald wordt.

2) Het structuralisme

< Roman Jakobson (1896-1982) ∈ Praagse linguïstische school (1926)

spreken	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Kiezen} \\ \text{Combineren} \end{array} \right.$	~ paradigmatische taal-as	~ metafoor
		~ syntagmatische taal-as	~ metonymie

Structuralisme: idee van een strengwetenschappelijke uitbouw van linguïstiek

François Dosse “3 types”	$\left\{ \begin{array}{l} 1) \text{ sciëntisch (Lévi-Strauss)} \\ 2) \text{ semiologisch (Roland Barthes)} \\ 3) \text{ gehistoriseerd/epistemisch (Foucault, Derrida)} \end{array} \right.$	

Claude Lévi-Strauss introduceert het structuralistisch model in de antropologie (incesttaboe)

DEEL 2: PROTAGONISTEN

We gaan dieper in op enkele belangrijke hedendaagse filosofen

HOOFDSTUK 3: JACQUES LACAN: EEN PSYCHOANALYSE VAN HET TEKORT

We zien hoe Lacan vanuit zijn psychoanalytische achtergrond (m.b.t. het onbewuste) Saussures taaltheorie aanpast, en taal elementair ziet in de constitutie van het subject.

§1. Lacan in context

1) Hegel & Freud

Lacan baseert zich op de **Hegel**colleges ('33-'39) van Alexander Kojève (1902-1968) in Parijs *Phänomenologie des Geistes* (1807): Dialectiek van heer en slaaf:

Abstract bewustzijn (*an sich*) → *Entäußerung* → geobjectiveerd zelfbewustzijn (*für sich*)

3 stappen in de wording van het bewustzijn *für sich*

- 1) Begeerte – zich objecten toe-eigenen !niet duurzaam
- 2) Conflict – zich geobjectiveerde subjecten toe-eigenen !dubbele valse vrijheid
- ⇒ Heer (overwinnaar) en slaaf (verliezer, arbeider)

- 3) Dubbele verlossing van de begeerte, wederzijdse subjectiviteitserkenning
- 4) °algemeen zelfbewustzijn

Lacan over Hegel:

- ⊕ Om zichzelf te zijn is het subject aangewezen op de ander
- ⊖ Hegel claimt een absoluut weten te kunnen bereiken

Freud is Lacans andere grote inspiratie (~ doctoraatsthesis [1932]). Daar waar Freud ophoudt (analyse van de neurose), gaat Lacan echter verder (analyse van de psychose).

2) 'Le stade du miroir'

Constitutie van het ik < primair narcisme:

Identificatie van en liefde tot het eigen lichaam → °Ik + instandhouding van het organisme

Het ik is een ander: het lichaam in de spiegel bèn ik, identificatie met het imaginaire.

Dit mechanisme werkt ook op macroniveau van religies en ideologieën

3) Structuralisme

Aandacht voor taal (*la psycoanalyse n'a qu'un médium: la parole du patient*)

Vanuit **Freud**:

- Voorbewuste-bewuste gekoppeld aan woordvoorstellingen (~ cultuur)
- Onbewuste gekoppeld aan zaken (~ drift)

Lacan gaat verder: *l'inconscient est structuré comme un langage* (≈ Freuds voorbewuste)

Vanuit **Saussure** en **Jakobson**: spreken is ...

<i>actie</i>	<i>Taalas (Saussure)</i>	<i>stijlfiguur (Jakobson)</i>	<i>freudiaans concept</i>
kiezen	paradigmatisch	metafoor	'verdichting'
combineren	syntagmatisch	metonymie	'verschuiving'

⇒ Het onbewuste moet gedacht worden als taal, inclusief de daarin aanwezige retoriek.

§2. Taal en het onbewuste

1) Lacans taaltheorie

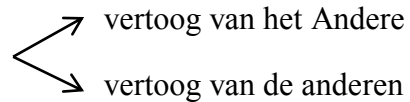
Twee belangrijke wijzigingen t.o.v. Saussure

a) *langue versus parole*

langue (langage) = het taalsysteem + het hele veld van *discours*, bestaande 'vertogen' (van eenieder)

parole = het spreken waardoor het subject zichzelf gestalte geeft

⇒ *le langage* = *l'Autre* (de symbolische orde)

b) Signifiant *versus* signifié

De differentiële definitie van het teken maakt diens eenheid (die Saussure afkondigt) hoogst problematisch. Lacans visie op de betekenaar:

- 1) Geen vaste verhoudingen betekenaar-betekende
 - 2) Betekenis komt voort uit de keten van betekenaars (die Lacan ook *l'Autre* noemt)
- ⇒ S/s

Verder: symbolische representatie = † 'Ding an sich', *objet a. Meurtre de la chose*

⇒ °Tekort, oneindig verlangen

2) [Het onbewuste is gestructureerd als een taal](#)

Recapitulatie: *L'Autre* = ...

- 1) Degenen die de taal hanteren
- 2) *Le langage*
- 3) *La chaîne signifiante* = het onbewuste!

! zonder taal geen onbewuste

§3. Lacan over het subject

1) [Het symbolische, het imaginaire, het reële](#)

Dit triadische schema vertoont gelijkenissen met Freuds *Ich-Über-ich-Es* (respectievelijk).

Ook verschillen: (1) het representeert niet de delen van een psychisch apparaat en (2) het symbolische leidt de structuur, terwijl bij Freud het *Es* voor de dynamiek zorgt.

a) *Het imaginaire: de orde van het beeld*

Identificatie met het beeld (*imago*). Ik = het ander. Het subject wil *en-soi* zijn.

Deze vervreemdende situatie is een 'inauthentische' bestaanswijze.

b) *Het symbolische: de orde van het woord*

Identificatie met een betekenaar:

- 1) Afzien van een vaststaande betekenis (*pour-soi* worden)
- 2) Onderscheid met de anderen erkennen

3) Onderwerping aan de regels (substitutie & combinatie)

~ Oedipale gebeuren: het kind identificeert zich met zijn naam = 'authentische' bestaanswijze

c) *Het reële: de orde van het werkelijke*

Het volstrekt singuliere, niet-symboliseerbare: dít ding

2) De constitutie van het subject

°subject = intrede in de symbolisch orde $\longleftrightarrow$ drievoudige prijs ...

a) *Deling van het subject*

[*Sujet de l'énoncé* representatieve talige betekenaar van het subject (acteur in het stuk)

[*Sujet de l'énonciation* sprekende, niet talig gerepresenteerde subject (regisseur in het stuk)

N.B. het sprekend subject is een heteronoom subject (gedragen door de *chaîne*) zonder realiteit buiten de articulatie van de uitspraak (en is dus niet reëel)

b) *Instauratie van het onbewuste*

Het onbewuste is de articulatie van het *sujet de l'énonciation*, het onbewuste *discours* waarvan het bewuste *discours* getuigenis aflegt in zijn leemtes en vervormingen (die door de psychoanalyticus geanalyseerd kunnen worden)

c) *Ontstaan van het verlangen*

In de symbolische orde verliest het object zijn onmiddellijkheid = °verlangen naar *l'objet a*

Lacan onderscheidt ...

$\swarrow$	<i>Le besoin</i>	fysiologische behoefte aan een vast object (bv. voedsel)	
$\rightarrow$	<i>La demande</i>	emotionele vraag naar een persoon, liefde	
$\searrow$	<i>Le désir</i>	verlangen zonder bepaald object, tenzij een imaginair object	

Hegels 'ongelukkig bewustzijn' is het enige mogelijke bewustzijn (~ néant)

Psychoanalyse dient tot het laten inzien van die realiteit, en het afzweren van het imaginaire.

HOOFDSTUK 4: MICHEL FOUCAULT: GENEALOOG VAN HET MODERNE SUBJECT

§1. Foucaults problematiek

1) Wie is Foucault?

Hij neemt (voornamelijk door *Les mots et les choses* [1966]) na '68 de fakkel van Sartre over

$\swarrow$	Universeel intellectueel:	Het geweten van de samenleving (Sartre, Zola ...)
$\searrow$	Specifieke intellectueel:	Verzet tegen onderdrukking, kritiek (Foucault ...)

Benadert de feiten vanuit historisch standpunt, maar hem wordt crypto-normativiteit verweten

2) Historicus van het heden

Onze eigen situatie begrijpen door het verleden te analyseren → *faire l'histoire du présent*

Objectief naar het verleden kijken is moeilijker dan verwacht → °crypto-normativiteit

3) Subjectwording: onderwerping & subjectvorming

Dé vraag (m.b.t. 'onze eigen situatie') is die naar de constitutie van het moderne subject

⇒ Disciplineprocessen = geïnterioriseerde onderwerping = °moderne subject

- 1) Disciplinerende onderwerping (*assujettissement*)
- 2) Zélf onderwerpen: drager van moderne praktijken (*subjectum*²)

Dit idee is ontleend aan

- 1) Friedrich Nietzsche (1844-1900): *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift* (1887)
- 2) Horkheimer & Adorno: *Dialektik der Aufklärung* (1947)

4) Het grote thema: weten en macht

Disciplineprocessen zijn het effect van het samenspel van weten en macht (*savoir-pouvoir*)

- 1) 'Kennis is macht'
- 2) Macht is een obstakel voor het weten (want °ideologisch weten)
- 3) Macht produceert ook weten!
 - ⇒ Macht brengt sociale onderscheiden met zich mee = °nieuwe kennis
 - ⇒ Menswetenschappen moeten in deze context begrepen worden

§2. De archeologie van de menswetenschappen

1) Archeologie

'Archeologie' typeert zowel de methode als het project van Foucault in de jaren '60.

Uit de vooronderstellingen³ ...

- 1) Er bestaan dieptestructuren in het weten
- 2) Deze kunnen blootgelegd worden

... besluit hij tot de zoektocht naar de epistemologische infrastructuur van voorbije wetenschapsvormen: zgn. 'epistèmè', die N.B. historisch wisselend zijn (↔ structuralisme)

≈ paradigma, naar Thomas Kuhn (1922-1996)

² Naar Heidegger

³ Die niet onproblematisch zijn: ze zeggen misschien meer over Foucaults weten dan over de geschiedenis

Kuhn onderscheidt drie etappes in de vorming van een nieuw normatief model

- 1) Preparadigmatische periode: °anomalieën, heersend paradigma brokkelt af
- 2) Wetenschappelijke revolutie: anomalieën worden wél verklaarbaar/verdwijnen
- 3) Nieuwe paradigma stabiliseert: wetenschap bestaat nu uit *puzzle-solving activity*

Belangrijkste elementen (van zowel epistèmè als paradigma):

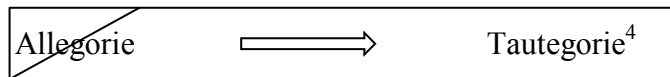
- 1) Discontinuïteit en ...
- 2) Onvertaalbaarheid van opeenvolgende paradigmata
- 3) Ze zijn niet louter rationeel/logisch, maar worden ook ideologisch, economisch ...
in gang gezet door (de heersende klasse van) de maatschappij

Toch zijn er belangrijke verschillen inzake epistèmè-paradigma: paradigmata ...

- 1) Zijn bewust;
- 2) Beperkter qua temporele draagwijdte;
- 3) Dynamisch geconcipieerd: altijd in beweging;
- 4) Beperkter qua ruimtelijke draagwijdte;
- 5) Vinden binnen diverse wetenschappen op diverse tijdstippen plaats

Notie van epistèmè is tegen de klassieke, hermeneutische wetenschapsgeschiedenis

Geschiedkundig vertoog:

Hiertoe moet de interne logica worden blootgelegd en het vertoog als monument behandeld worden, eerder dan als document.

2) [Les mots et les choses \(1966\)](#)

Zoektocht naar het epistèmè van de menswetenschappen (°19e eeuw)

4 grote epistèmai doorheen de geschiedenis:

a) *Preklassieke (16de eeuw)*

Categorie van de gelijkenis op vlak van

- 1) Nabijheid
- 2) Gelijkvormigheid
- 3) Analogie

b) *Klassiek (17de-18de eeuw)*

Categorie van de verschillen: methodische analyse en (re)combinatie

Radicaal onderscheid subject-object (~ Velasquez' *Las Meninas*)

⁴ Naar Schelling

c) *Modern (19de eeuw)*

- 1) Historisering van het object van weten
- 2) Subject wordt object-van-weten

De mens wordt een transcendentiaal-empirisch dubbelwezen, en dit veroorzaakt kortsluitingen binnen het weten, gearticuleerd door o.a. Marx, Nietzsche & Freud (*Les maîtres du soupçon*)

d) *Hedendaags (>1950)*

In het structuralisme vliegt het subject terug buiten: subject gestuurd door instanties boven onze macht, waarop we zelf geen greep hebben.

§3. De archeologie van de menswetenschappen

1) Genealogie

~~Archeologie~~ $\implies$ genealogie: onderzoek naar *pouvoir-savoir* m.b.t. disciplinerings

Twee basisvooronderstellingen van de traditionele historiografie:

- 1) Geschiedenis is in continue teleologische ontwikkeling
- 2) Geschiedenis wordt door een subject gedragen

De geschiedschrijving moet de evolutie reconstrueren. Nietzsche (en later Foucault) verzet zich hiertegen: genealogie vraagt niet naar de oorsprong, maar naar de herkomst van dingen

Geschiedkundige ordeningen en vertogen worden ontmaskerd als effecten van macht(swil)

2) Surveiller et punir (1975)

In dit boek beschrijft Foucault hoe menswetenschappen zijn ontstaan als product van allerlei disciplinerings technieken; meer algemeen toont hij hoe macht weten produceert.

A.d.h.v. het historisch strafregime ontdekt hij °regime van disciplinerings

$\Rightarrow$ Men gedraagt zich zoals de macht het wil, zonder dat men daartoe met geweld gedwongen wordt: dat is discipline (~ het panopticum van Jeremy Bentham [1748-1832])

Permanente observatie $\rightarrow$ °gedragsnormen $\rightarrow$ objectieve gedragsbeoordeling $\rightarrow$ menswetenschap

§4. Technologieën van het zelf (geen leerstof)

Doorlezen in de cursus (1 pagina: pagina 88)

HOOFDSTUK 5: JACQUES DERRIDA, GRAMMATOLOOG

§1. Het lezen van Derrida

1) De man

2 Grote invloeden: 1) structuralisme van Saussure, Lévi-Strauss, Lacan, Althusser

2) filosofieën van Hegel, Husserl, Heidegger

Bi(bli)ografie doorlezen (pagina 92-93)⁵

2) Zijn lectuur

Zijn problematiek is homogeen en eenvoudig: de hiërarchische opposities waarmee filosofische teksten vol zitten, opzoeken en tonen hoe ze zichzelf ondergraven.

Zijn thema blijft gelijk, maar er is wel degelijk evolutie in zijn werk te bespeuren:

X ↓	1) Tot begin jaren '70:	lectuur van teksten, schrijven 'in de marge'
	2) Begin tot eind jaren '70:	stijl- en vormexperimenten (bv. <i>Glas</i> [1974])
	3) Eind jaren '70 tot zijn dood:	politiek en ethisch geëngageerde teksten

3) Grenzen van mijn lectuur

Voor een inleiding in Derrida is lectuur vereist: professor Braeckman raadt *Position* (1972) en *Points de suspension* (1992) aan.

§2. Deconstructie

1) Het schrift en het teken

In *La pharmacie de Platon* (uit *La dissémination* [1972]) stelt Derrida zich de vraag waar om het schrift zo ondergewaardeerd wordt als medium voor het waarheidsspreken (zie fragment).

Plato wijst het schrift af om 4 redenen: het is ...

[	1) Slechts een uitwendig geheugensteuntje (<i>hypomnèsis</i> ⁶)
	2) Een <i>simulacrum</i> , een afbeelding van een afbeelding (nl. het gesproken woord)
	3) Niet geschikt voor ernstige zaken
	4) Bedreigend voor de waarheid en de moraal in de opvoeding, en voor de politieke
gemeenschap in het algemeen

Toch karakteriseert hij het gesproken woord systematisch via de metafoor van het schrift!

⇒ Het hiërarchisch lagere fungeert als de perfecte metafoor voor het hiërarchisch hogere

Derrida spreekt hier over de logica van het supplement, in twee betekenissen:

↘	Het lagere vervangt het hogere
	Het lagere is het bijkomstige, het niet-wezenlijke (en heeft de connotatie van schijn)

Hier houdt de tegenstelling op te bestaan als substantiële tegenstelling, en kan Derrida (paradoxaal) spreken van een 'oorspronkelijk supplement'

⁵ N.B. Derrida is overleden in 2004 (dit staat niet vermeld in deze cursus uit 1998)

⁶ Een passief herinnerd worden via een geheugensteuntje – staat tegenover *mnèmè*

- 3 illustraties:
- 1) Plato's tekst wordt instabiel: de tegenstelling schrift-woord wordt besmet (~ φαρμακον) door de aard van de tekst zelf: de *Phaedrus* als geschreven tekst
 - 2) Rousseau tracht over de oorsprong te spreken, maar kan dit enkel vanuit een positie die de oorsprong al achter zich gelaten heeft → logische kortsluiting
 - 3) Saussures tegenstelling tussen *signifiant* en *signifié* valt ook niet vol te houden: dit onderscheid is functioneel, niet substantieel. Argumenten:
 - De identiteit van de betekenaar doorheen niet-identieke herhaling is ideëel
 - De differentiële bepaaldheid van de betekenaars is ideëel
 - Het 'woordenboek'-fenomeen: we vinden enkel nieuwe betekenaars
- Toch: er zijn niet enkel betekenaars, want 'betekenaar' heeft een betekenis

Conclusie: De deconstructie moet de incoherentie en de eenzijdigheid van de hiërarchische opposities aan het licht brengen en aandacht vragen voor de 'oorspronkelijkheid van het afgeleide'.

2) Fono- en logocentrisme: de metafysica van de aanwezigheid

- ↖ Fonocentrisme: het gesproken woord boven het schrift plaatsen
- ↘ Logocentrisme: metafysische preferentie voor de idealiteit boven de materialiteit

Dit zijn twee kenmerken van de westerse metafysica (die Derrida zal deconstrueren):

Geschreven woord < gesproken woord < ware werkelijkheid (~ platoonse vorm)

2 fundamentele kenmerken van de logocentristische metafysica van het Westen

- 1) Ware werkelijkheid (*logos*) staat tegenover de sensibele verschijningswijze
- 2) De werkelijkheid kan 'an sich' bestaan, en zuiver denken is mogelijk

Derrida ziet de westerse metafysica in twee stappen denken:

- 1) Er is onmiddellijke aanwezigheid dat zuiver gedacht kan worden
- 2) Er is diens afwezigheid: bemiddeling & contaminatie

Net als Derrida verwijt Heidegger het Westen die opvatting: de westerse metafysica erkent het onderscheid niet tussen het zijn en de zijnden (*ontologische Differenz*): ze is het zijn uit het oog verloren (*Seinsvergeessenheit*). Het zijn is een spel van wisselende waarheid (a-lètheia).

Onze aanwezigheid zou 2 onmogelijke zaken veronderstellen:

- 1) De afwezigheid van het zijn als de mogelijksvoorwaarde van de waarheid van de dingen

2) De afwezigheid van andere vormen van onverborgenheid

Heidegger beoogt de *Destruction* van deze onto-theologie.

Derrida is het hiermee eens, maar bij hem gaat het niet om ontologische differentie, maar om een differentie die het proces van betekenen beheerst = *différance*

3) Deconstructie: wat (niet)?

- ↗ **Wat:** een bepaalde leespraktijk die tot doel heeft de principiële onbeslisbaarheid aan te tonen van basale conceptuele distincties of opposities.
- ↘ **Wat niet:**
- geen analyse (er zijn geen laatste elementen)
 - geen herhaalbare methode
 - geen hermeneutiek (de teksten hebben geen betekenis, maar betekenis wordt gelezen)
 - geen structuralisme (laat enkel de broosheid van de structuren zien)

§3. Grammatologie: *L'écriture & la différence*

1) De schriftuur (*l'écriture*)

In *De la grammatologie* deconstrueert hij de collectieve depreciatie van het schrift:

- 1) Traditioneel concept van het schrift analyseren
- 2) Kenmerken van het schrift = kenmerken van de taal
- ↓ 3) Het schrijven veralgemenen is gerechtvaardigd

Uit de differentiële logica van de taal volgt dat elk teken onvermijdelijk een teken-van-een-teken is: Het eigenlijke model van de taal is het schrift:

⇒ De schriftuur (*l'écriture*), het basale schrijven, gaat aan elk spreken/schrijven vooraf.

2) Het spoor (*la trace*): uitstel en verschil

Différence (verschil) → *différance*⁷ ← *différer* (uitstel)

Différance verwijst naar ...

- 1) De dynamische taalstructuur: het oneindig kluwen van verwijzingsrelaties (van **verschil**) – de differentiële logica
- 2) Betekenis wordt altijd geanticipeerd en *post factum* hersteld (**uitstel**) – deze onzekerheid is een eindeloos gevolg van het differentiële karakter van taal

Elk element wordt gemarkeerd door wat het zelf niet is: het draagt daarvan het spoor. Hiermee bedoelt Derrida het volgende:

⁷ Dat dit verschil enkel leesbaar is, loopt parallel met de notie van het schriftuur dat aan elk spreken vooraf gaat.

- 1) Aanwezigheid van het andere in hetzelfde
- 2) Dat deze aanwezigheid voor hetzelfde constitutief is
- 3) Deze aanwezigheid moet gedacht worden als een afwezigheid (*trace*)

La trace integreert de kerngedachten van Derrida's denken:

- 1) Belichaamt *la différance*: er is altijd verwijzing in de term: definitieve betekenisgeving is uitgesloten
- 2) Belichaamt het supplement: het andere is als spoor waarneembaar in hetzelfde

N.B. de term *la différance* is óók onderhevig aan de werking van *la différance*!

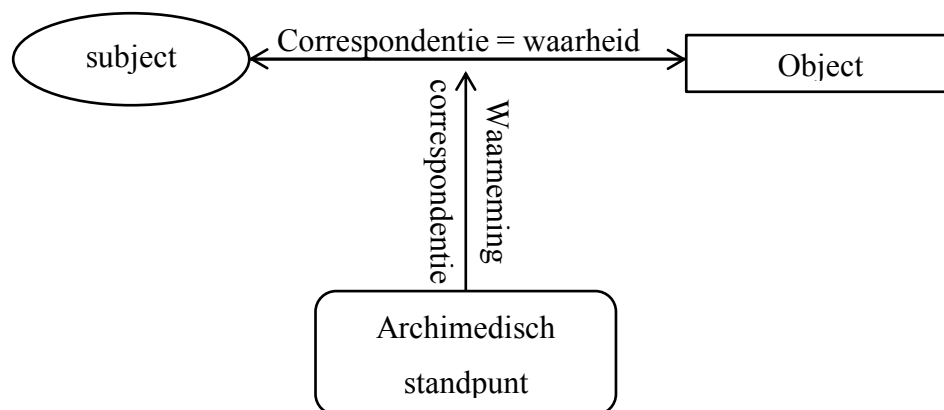
HOOFDSTUK 6: RICHARD RORTY, LIBERAAL IRONICUS

Rorty (°1931) is een Anglo-Amerikaans filosoof die verrassend pertinente kritiek uit op de ideeën van de hedendaagse continentale filosofische traditie (Nietzsche tot Habermas) op de typisch flegmatieke en *down to earth*-stijl die het (neo-)pragmatisme kenmerkt, *zonder de complexiteit ervan te niet te doen*.

§1. Objectiviteit en solidariteit

1) Waarheid: een zaak van solidariteit

In *Philosophy and the mirror of nature* (1979) verzet hij zich tegen het klassieke idee van waarheid:

Rorty betwijfelt de mogelijkheid van dit derde, archimedisches standpunt, maar betwijfelt vooral het gehele model (het 'spiegelmodel'). Waarheid situeert zich niet tussen object en subject, maar tussen subjectieve uitspraken zelf

⇒ Waarheidsvraag: ~~objectiviteitsprobleem~~ ⇒ solidariteitsprobleem

'Waar' is volgens pragmatisten een beloning die we toekennen aan bepaalde inzichten wegens bewezen diensten; een voorkeur voor een uitspraak binnen een bepaald *Sprachspiel*.

2) Eindvoculaires (final vocabularies)

Dit zijn taalcontexten en –modellen die tweevoudig gebonden zijn aan particuliere gemeenschappen

- 1) Leden van de gemeenschap delen het taalmodel
- 2) Het model constitueert de gemeenschap en houdt het in stand

Er bestaan verschillende eindvoculaires (vergelijkbaar met *Lebensform*⁸) die geen van alle aanspraak kunnen maken op (1) universaliteit en (2) noodzakelijkheid.

⇒ Kennis- en waarheidsspreken zijn steeds communicatieve processen

In die zin is dit concept vergelijkbaar met Habermas' consensustheorie van de waarheid

*Toegepast op Rorty: het *final vocabulary* van het liberalisme bestaat in grote lijnen uit:

- 1) Weerzin tegen wreedheid
- 2) Tendens tot vereniging en kosmopolitisering

§2. Contingentie, ironie en solidariteit

1) Moraal, solidariteit en liberalisme

Moreel is de intentie om anderen als één-van-ons, deel van de gemeenschap, te behandelen.

De morele problematiek situeert zich bij Rorty niet zozeer tussen de *reine* en de *praktische Vernunft*⁹, maar tussen de contingentie (particulariteit) en noodzakelijkheid (universaliteit).

Uit zijn visie op kennis is gebleken dat 'waar' en 'goed' geen absolute fundering hebben

⇒ De ontologische morele fundering die Kant en het christendom claimen, is onbestaand

2) Relativisme?

Geen goddelijke/ontologische fundering $\implies$ moreel relativisme?

NEEN: 'goed' en 'kwaad' zijn inderdaad termen die enkel binnen een gemeenschap bestaan, maar er is geen extracultureel (archimedisch) standpunt mogelijk.

De problematiek hiervan ligt dieper: ironie versus solidariteit:

3) Ironie en liberalisme

	Ironie	is het filosofisch inzicht dat alles contingent is (in het bijzonder morele waarden)
		Het is de afstandelijke houding die zich in de privésfeer manifesteert
	Solidariteit	is de sociaal houding tegen het lijden en wreedheid van anderen
		Het is de sociale houding die zich in de publieke sfeer manifesteert

⁸ Voor *Sprachspiel* & *Lebensform*: zie Wittgenstein II

⁹ Immanuel Kant

Deze twee houdingen moeten (paradoxaal genoeg) in de praktijk samengaan, en vormen de kern van de politieke vrijheid en leidt tot ...

- 1) Vrijheid afstand & engagement
- 2) Liberalisme uitbreiden van het 'wij'
- 3) Democratie tolerantie door erkenning van contingentie

4) Kunst

Het doel van kunst als broeihaard van *final vocabularies* (cf. de enorme hoeveelheid genres [levensvormen] in de kunst) is het besef van contingentie aan te zwengelen.

Daarbij vervult het, als appèl tot een gevoelig worden voor de pijn en de vernedering van anderen, dezelfde functie als de moraal – moraal = gevoeligheid

DEEL 3: DE MEESTERS VAN HET ONGEDACHTE

HOOFDSTUK 7: KARL MARX: HET DENKEN VAN DE KLASSEN

§1. Uitgangspunten en invloeden

1) Vrijheid en gelijkheid

Karl Marx (1818-1883) heeft aan de Revolutie (1789) twee centrale inzichten overgehouden

- 1) *Liberté* impliceert nog geen *égalité*, maar kan perfect ongelijkheid veroorzaken
- 2) Deze fundamentele sociaal-economische, immorele ongelijkheid moet radicaal-maatschappelijk aangepakt worden

2) Invloeden

Marx kent drie grote invloeden:

- 1) Het Duits (links-)idealisme van Hegel en Feuerbach
 - ⇒ Dialectisch denken
- 2) De Engelse economie van Adam Smith en David Ricardo
 - ⇒ Theoretisch begrippenapparaat om de kapitalistische perversies aan te duiden
- 3) Het Franse vroege socialisme van o.a. Babeuf, Saint-Simon en Fourier
 - ⇒ Het revolutionaire elan
 - ⇒ De nood naar (sociaal)wetenschappelijke arbeidsorganisatie

Hoe Marx in drie stappen tot de redactie van het *Communistisch Manifest* (1848) gekomen is, zal in de volgende paragrafen beschreven worden.

§2. Kritiek op de moderne samenleving

1) Bourgeois en citoyen

Marx neemt de moderne samenleving onder de loep in *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung* (1844) en *Zur Judenfrage* (commentaar op Bauer¹⁰ - 1844)

Schizofreen individu **Bourgeois** economische privésfeer van de burgerlijke maatschappij
Citoyen politieke publieke sfeer van de staat

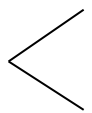
Marx ijvert voor een totale vrijheid als niet-vervreemd individu: hij wil de schizofrenie die hij geïncarneerd ziet in het proletariaat maatschappelijk wegwerken.

2) Ludwig Feuerbach (1804-1872)

Feuerbach ziet God als een menselijke projectie van zijn eigen positief ideaal. Marx verbindt deze projectie met materiële levensomstandigheden en beweert zo God overbodig te kunnen maken door aardse problemen aan te pakken.

§3. Arbeid en vervreemding

1) Arbeid en privé-eigendom

Smith & Ricardo   Arbeid is het principe van de economie en van de privé-eigendom:
arbeidstijd ~ economische waarde
 Ze tonen niet aan hoe arbeid aan de basis van privé-eigendom ligt
Hoe productiever de arbeid, hoe armer de arbeider vervreemde arbeid!

De arbeider wordt door zijn eigen product geknecht. Marx toont dus twee zaken aan:

- 1) De mens wordt in de arbeid (de activiteit waarin de mens 'mens' wordt – Hegel) vervreemd met privé-eigendom als product
- 2) Deze arbeid heet 'vervreemd' omdat de mens zichzelf juist 'onmens' maakt

2) De meerwaardetheorie

Deze theorie draait om de discrepantie tussen het loon van de arbeider en de meerwaarde die hij door zijn arbeid genereert: de kapitalist (1) strijkt niet alleen niet-betaalde arbeid als winst op, maar (2) eigent zich bovendien onrechtmatig een maatschappelijk product toe.

⇒ Correcte industriële productie is enkel mogelijk op maatschappelijke schaal

§4. Historisch materialisme en Marx' maatschappelijk alternatief

1) Een geschiedenis van klassenstrijd

Doorheen de geschiedenis zijn er altijd sociale klassen geweest die onderling strijden.

¹⁰ Bruno Bauer (1809-1882)

De situatie van nu is er een van ongeziene economische productiviteit; de strijd van nu is die tussen bourgeoisie en proletariërs

2) Productiewijzen en productieverhoudingen

Verklaring voor dit dialectisch mechanisme (i.e. Marx' historisch materialisme) is de tegenstelling tussen productiewijze en productieverhoudingen. Nu zijn we aangekomen bij een periode van enorme productie die een onhoudbaar conflict in het leven heeft geroepen. Dit conflict (individuele rijkdom door het toe-eigenen van maatschappelijke rijkdom) valt volgens de ijzeren wetten van de dialectiek 'op te heffen'¹¹ door het eind van de bourgeoisie.

3) De proletarische revolutie en de klasseloze maatschappij

De politiek dient tot het in toom houden van het proletariaat. In het *Communistisch Manifest* schetst Marx een klasseloze toekomst zonder politiek waarbij het huidige proletariaat aan de macht is.

HOOFDSTUK 8: FRIEDRICH NIETZSCHE: HET DENKEN VAN DE WIL TOT MACHT

§1. Kritiek op de *Hinterwelter*

1) De platoonse traditie en de illusies van het begrippelijke denken

Kritiek op de platoonse traditie binnen de westerse metafysica

Om de Dionysische chaos in de wereld te verklaren beroepen Socrates en Plato zich vervolgens op de *Hinterwelt*: ze verdubbelen de wereld omdat ze zich laten meeslepen door de illusies van het begrippelijk denken en onttrekken ze van de realiteit (°begrippenmummies)

I.t.t. Socrates ziet Nietzsche begrippen niet als spiegels van de werkelijkheid, maar als manifestaties van 'wil tot macht', wat de drijfveer van alle leven is.

Nietzsche acht de 'schijnwereld' waarachtiger, maar dit wil niet zeggen dat begrippen schijn zijn. Begrippen vervormen immers onze werkelijkheid, want ...

- 1) Ze kunnen de hele werkelijkheid nooit vatten
 - 2) Ze staan in dienst van onze *Wille zur Macht*
- ⇒ Waarheid is het product van perspectief

Nietzsche verwijt Plato dit feit te miskennen, en valse hoop te geven op een begrijpelijke wereld. Dit maakt Plato zelf beter en maakt van het volk een kudde makke schapen.

¹¹ G.W.F. Hegel

2) De christelijke moraal: een slavenmoraal uit ressentiment

Net als Plato & Socrates is de christelijke moraal een vlucht naar een *Jenseits*. De herkomst van dit fenomeen onderzoekt Nietzsche in *Zur Genealogie der Moral* (1887).

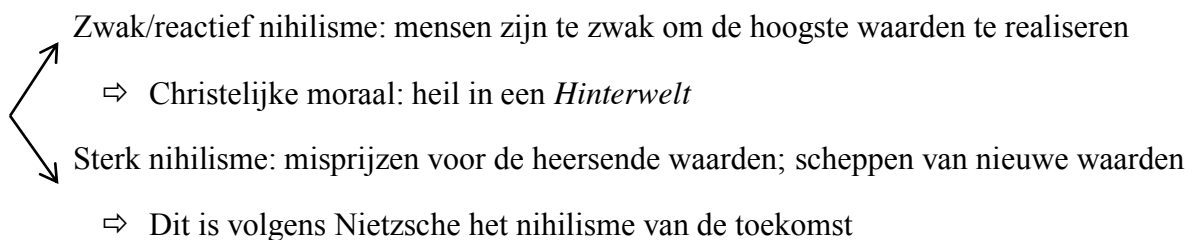
Oorspronkelijk bepaalden de heersers wat goed of slecht was. Met de christenen is er echter een morele slavenopstand begonnen die de waardenladder exact omkeerde als reactie tegen de onderdrukking.

De ziel wordt nu geacht te kiezen voor het zwakke; het sterke wordt door de (oorspronkelijk) zwakken aanzien als wandaad, maar mag niet door hen als dusdanig bestraft worden¹²: hiervoor hebben ze een belonende/straffende God nodig in een *Hinterwelt*.

§2. 'God is dood' of de tijdsdiagnose van het nihilisme

1) Zwak en sterk nihilisme

Nihilisme is de 'ontwaarding van de hoogste waarden':

2) De komst van de tragische mens

De sterk-nihilist is een tragisch persoon:

- 1) Bevestiging van 'Griekse' duistere krachten die de rede nooit kan omvatten
- 2) Constante herwaardering van de eigen waarden

Also sprach Zarathustra: De sterk-nihilist is een kind: sterk genoeg voor het heilig ja-zeggen, voor in een onafgebroken spel wereld na wereld opnieuw af te breken voor een ander. Zo actualiseert de mens de zelfoverstijgende levenswil op het niveau van de cultuur.

3) 'De wil tot macht' en het *amor fati*

Nieuw geschapen waarden zullen het leven niet meer verwerpen, maar beamen. Een geslaagd leven is dan een leven dat naar eeuwige terugkeer van dat leven verlangt = *amor fati* (zonder nood aan een *Hinterwelt*).

HOOFDSTUK 9: SIGMUND FREUD (1856-1939): HET DENKEN VAN HET ONBEWUSTE

§1. Ontstaan van de psychoanalyse

¹² Dan zouden ze zich immers ontplooiën als 'de sterkeren'

1) [Joseph Breuer en Anna O.](#)

Uit een casus uit 1882, beschreven door de Weense arts Joseph Breuer (1842-1925) in verband met een 21-jarige intelligente vrouw, Anna O., die tal van fysieke en psychische stoornissen vertoonde, bleek dat haar symptomen teruggingen op traumatische ervaringen tijdens het verplegen van haar zieke vader. Deze symptomen worden opgelost door confrontatie met die trauma's, eventueel in hypnose. Dit is volgens Freud het begin van de psychoanalyse.

2) [De hysterische neurose](#)

Freud besluit:

- 1) Hysterische patiënten ondervinden herinneringssymbolen van 'vergeten' traumatische ervaringen die hun oorsprong vinden in conflictsituaties
- 2) Deze ervaringen onder woorden brengen doet de symptomen verdwijnen

Het onder woorden brengen gebeurt onder hypnose of in vrije associatie. De weerstand die de psychoanalyticus hierbij ervaart bij de patiënt is dezelfde kracht die verantwoordelijk is voor het wegdringen van de traumatische ervaring uit het bewuste herinnering en de kracht die het lichamelijk compromis (substituutbevrediging) maakt onder de vorm van een symptoom.

3) [De droom en andere toevalshandelingen](#)

Dagdagelijkse toevalshandelingen (lapsussen, dromen) zijn evenzeer substituutbevredigingen.

In de analyse van de droom zijn drie psychologisch relevante elementen op te merken:

- 1) 'verdichting': één element staat voor een ruimer begrip (metafoor)
- 2) 'verschuiving': één element verwijst rechtstreeks naar een ander (metonymie)
- 3) Droomelementen worden opgepikt doorheen de wakkere dag ervoor

4) [Infantiele seksualiteit](#)

Vrijwel elk (gecamoufleerd) trauma heeft te maken met seksueel gerelateerde conflicten uit de vroege kinderjaren:

⇒ 'seksualiteit' krijgt een ruimere betekenis

[§2. Psychoanalyse als theorie van het subject](#)

1) [Het psychisch apparaat](#)

Het subject wordt bepaald door een psycho-somatische tussenwereld (tussen lichamelijke hersenfuncties en mentale bewustzijnsakten) die Freud het psychisch apparaat noemt:

- 1) *Es*: volkomen onbewuste, overgeërfd (dus oorspronkelijk lichamelijke) inhoud

- 2) *Ich*: (voor)bewuste bemiddelaar tussen het *Es* en de realiteit dat zich actueel laat leiden door lust of onlust, en de wil van het *Es* kan verdringen¹³
- 3) *Über-Ich*: voor- of onbewust geheel van geïnterioriseerde normen en waarden uit de opvoeding. Werkt als controle-instantie

⇒ Correcte handeling = correspondentie tussen deze drie onderdelen van het subject

2) De driften

Elementaire psychomatische krachten, vooral binnen het *Es*, die de oorzaak zijn van elke activiteit, noemt Freud de driften. Hij onderscheidt twee basale driften:

- 1) Eros: dorst naar grotere eenheid (binding)
- 2) Doodsdrift: dorst naar grotere chaos (ontbinding)

De totaal beschikbare energie van de Eros, die hij het *libido* noemt, is aanwezig in het nog ongedifferentieerde *Ich-Es* en dient daar om de gelijktijdige aanwezigheid van de destructie- of agressiedrift te neutraliseren.

3) De ontwikkeling van de seksuele functie

De allereerste ontwikkelingen van het kind moeten eveneens seksueel begrepen worden

De eerste fase is het *primair narcisme* (spiegelstadium). Nodig omdat:

- 1) Brengt eenheid aan het Ik
- 2) Legt reservoir van libidinale energie aan

Het tweede stadium is het objectlibido: het beminnen van anderen. De overgang van fase een tot fase twee gebeurt in vier stappen:

- 1) Orale fase: de kindermond is de erogene zone
- 2) Sadistisch-anale fase¹⁴: bevrediging uit agressie en excretie
- 3) Fallistische fase: bevrediging eigen genitaliën, °fantasieën van het *Es*
⇒ einde van auto-erotische infantiele seksualiteit
- 4) Genitale fase: in de puberteit ondergaat de lustbeleving een dubbele organisatie
↙ Seksualiteit staat in dienst van voortplanting
↘ De objectkeuze dring auto-erotiek terug

Vaak treden er stoornissen op in deze ontwikkeling met homoseksualiteit, pedofilie, zin om elkaars fecaliën te verorberen met een toefje slagroom en andere anomalieën als gevolg.

¹³ Soms onvolledig = ontstaan van hysterische neurose

¹⁴ Dit is geen grap

4) Besluit

Het actieve subject (cogito) is slechts het topje van de ijsberg: het subject is niet autonoom, maar bepaald door een oorsprong buiten het object.

Dit maakt van Freud de laatste ‘meester van het wantrouwen’.

Michiel Rollier¹⁵, 07/04/2012

¹⁵ Ik stel mij niet verantwoordelijk voor eventuele fouten in deze samenvatting